

Beslut vid regeringssammanträde den 30 juli 2009

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare ska utreda förutsättningarna för att inom gymnasial lärlingsutbildning kombinera anställning och studier. Utredaren ska även lämna de förslag som krävs för att göra kombinationen möjlig. Utredaren ska särskilt beakta de rättsliga förutsättningarna och föreslå nödvändiga författningsändringar, t.ex. när det gäller anställningsform. Utredaren ska även klargöra rättsläget för gymnasiala lärlingar som inte är anställda samt elever som deltar i arbetsplatsförlagt lärande och lämna förslag till de författningsändringar som kan behövas.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 december 2009.

Bakgrund

Den 15 januari 2008 trädde förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning i kraft. Inom ramen för försöksverksamheten är det möjligt för ungdomar att genomföra lärlingsutbildningen antingen som anställd eller utan att något anställningsförhållande finns. Enligt dagens bestämmelser i skollagen (1985:1100) är det även möjligt att inom ett individuellt program förena en anställning som syftar till yrkesutbildning med studier av vissa ämnen i gymnasieskolan.

Den 31 mars 2008 överlämnade Gymnasieutredningen (U 2007:01) sitt betänkande *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola* (SOU 2008:27). Utredaren föreslog bl.a.

införande av gymnasial lärlingsutbildning med möjlighet att kombinera anställning och studier. Utredaren föreslog också att förutsättningarna för att kombinera anställning och studier borde utredas vidare.

Regeringen har beslutat om direktiv för en nationell lärlingskommitté som bl.a. ska följa upp lärlingsförsökets resultat och måluppfyllelse (dir. 2008:106). Erfarenheter och kunskaper som vinnas genom försöksverksamheten utgör en del av regeringens underlag inför kommande beslut om den framtida lärlingsutbildningen. Det kan t.ex. gälla frågor som rör anställning av lärlingar.

Den 13 maj 2009 beslutade regeringen om propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199). I propositionen föreslog regeringen att lärlingsutbildning införs som en alternativ väg till yrkesexamen. Regeringen aviserade även sin avsikt att utreda förutsättningarna för att inom gymnasial lärlingsutbildning kombinera anställning och studier. Under förutsättning att riksdagen beslutar i enlighet med regeringens förslag kommer de nya reglerna om gymnasieskolan att börja tillämpas på utbildning som påbörjas höstterminen 2011.

Gymnasial lärlingsutbildning införs för att vitalisera yrkesutbildningen i Sverige. Det som karakteriserar gymnasial lärlingsutbildning är att den i högre grad än övrig utbildning bedrivs på en eller flera arbetsplatser. Även fortsättningsvis kommer det dock att finnas krav på att all gymnasial yrkesutbildning ska innehålla arbetsplatsförlagt lärande.

I Sverige används begreppet lärlingsutbildning i flera olika betydelser. I dessa direktiv avses med gymnasial lärlingsutbildning den lärlingsutbildning som regeringen föreslagit i prop. 2008/09:199 och som är en grundläggande yrkesutbildning inom gymnasieskolan. I länder med lång tradition av lärlingsutbildning har begreppet en delvis annan innebörd; det handlar om ett kontraktbaserat anställningsförhållande med en kombination av arbetsplatsförlagda och skolförlagda utbildningsmoment. I och med anställningen får lärlingen en lön som oftast regleras via kollektivavtal. Så är fallet i exempelvis Danmark, Norge och

Tyskland. Även i Sverige är det inom vissa branscher vanligt med anställda s.k. avtalslärlingar. Det gäller t.ex. bygg-, el- och fordonsbranschen. Det handlar då om dem som redan har en grundläggande yrkesutbildning och som inom ramen för en anställning ges en färdigutbildning. Villkoren för färdigutbildningen regleras i avtal mellan parterna. Systemet med avtalslärlingar ligger helt utanför det offentliga utbildningssystemet.

Behovet av en utredning

Arbetslösheten bland ungdomar i Sverige är hög jämfört med i exempelvis våra nordiska grannländer. I den nordiska studien *Ungdomars väg från skola till arbetsliv* (TemaNord 2008:584) jämfördes ungdomars möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Möjligheten till etablering på arbetsmarknaden ställdes i relation till respektive lands utbildningssystem. En slutsats som drogs av forskarna i studien är att ungdomar i Sverige och Finland har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden jämfört med ungdomar i exempelvis Danmark och Norge. En förklaring till detta bedöms vara att yrkesutbildningen i Sverige och Finland huvudsakligen är förlagd till skolor. I Norge och Danmark genomförs yrkesutbildning i större utsträckning som lärlingsutbildning där lärlingen är anställd.

Under 2007 genomförde Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) en granskning av svensk yrkesutbildning. I rapporten *Learning for jobs – the OECD policy review of vocational education and training in Sweden* rekommenderar OECD att Sverige inför lärlingsutbildning. OECD konstaterar att arbetsgivarnas intresse av att ta emot lärlingar beror på vilka ekonomiska fördelar arbetsgivaren ser. OECD menar att lärlingarna under vissa förutsättningar kan vara så produktiva att arbetsgivarens vinster överstiger de kostnader som ansvaret för lärlingen medför. Arbetsgivarnas möjlighet att göra en ekonomisk vinst beror enligt OECD på hur lärlingsutbildningen är organiserad och hur arbetsmarknadslagstiftningen är utformad. OECD menar att i de

fall lärlingar utför reguljärt arbete är det logiskt att de får lön, vilket kan bidra till att höja motivationen. Samtidigt konstaterar OECD att förutsättningarna för att betala lön till lärlingar varierar.

I betänkandet *Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola* (SOU 2008:27) föreslog utredaren, som nämnts ovan, att en gymnasial lärlingsutbildning införs som en alternativ väg till yrkesexamen. Remissinstanserna var till överväldigande del positiva till förslaget. Hantverkarnas Riksorganisation menade i sitt remissvar att det är nödvändigt att gymnasiala lärlingar ska kunna vara anställda. Organisationens erfarenhet är att det är svårt att få elever att fullfölja utbildningen eftersom de är attraktiva på arbetsmarknaden långt innan de slutfört utbildningen. Möjligheten till anställning i slutet av utbildningen skulle enligt organisationen öka chansen att lärlingar fullföljer sin utbildning fram till yrkesexamen. Samtidigt ansåg ett stort antal remissinstanser att det finns flera rättsliga oklarheter som måste redas ut i fråga om kombinationen av studier och anställning. Det gäller exempelvis elevens rättsliga ställning, frågor om lönesättning och kollektivavtal samt ansvarsfrågor.

I Sverige finns ingen legaldefinition av arbetstagarbegreppet. Frågan om det finns ett anställningsförhållande eller inte bedöms i stället utifrån ett antal kriterier som utvecklats i praxis. Hur parterna själva ser på avtalsförhållandet har stor betydelse men är inte ett självständigt avgörande kriterium. Enligt ett antal domar från Arbetsdomstolen kan elever som deltar i olika former av utbildning som förläggs till en arbetsplats under vissa omständigheter komma att betraktas som anställda och därmed omfattas av den arbetsrättsliga lagstiftningen, även om inget formellt anställningsavtal har upprättats eller något anställningsförhållande avsetts (se t.ex. AD 1976 nr 106, AD 1981 nr 71 och 110 samt AD 1995 nr 95). Detta kan gälla såväl elever inom grund- och gymnasieskola som studerande inom gymnasial vuxenutbildning.

Ansvarsfrågan när det gäller skadestånd i den händelse en elev orsakar skada i samband med arbetsplatsförlagt lärande diskuterades i departementsskrivelsen *Skadestånd vid*

gymnasieutbildning på arbetsplatser (Ds 1990:30). Utredaren konstaterade det oklara rättsläget och menade att det är otillfredsställande. Samtidigt förordade utredaren inte någon särskild lagstiftning på området utan hänvisade till olika försäkringslösningar. Utredaren ansåg dock att frågan var så tveksam att det inte gick att utesluta ett behov av lagstiftning i framtiden.

Svensk yrkesutbildning är av tradition en huvuduppgift för skolväsendet. Rätten till en gymnasial utbildning och frågor om mottagande, antagning och urval samt avstängning och förvisning regleras i skolförfattningarna. Det gäller även frågor som rör elevers inflytande och frågor om ersättning vid personskada när elever fullgör arbetsplatsförlagd utbildning.

Regleringen av arbets- och anställningsvillkor samt andra rättigheter och skyldigheter i ett anställningsförhållande sker i Sverige ofta genom kollektivavtal. Det kan då röra sig om villkor som över huvud taget inte är reglerade i lag men även sådana villkor där viss lagreglering finns men där det är möjligt att avvika från lagregleringen genom kollektivavtal som slutits på olika nivåer. En arbetsgivare som är bunden av ett sådant kollektivavtal är i princip skyldig att tillämpa dess villkor på de arbetstagare som utför sådant arbete som avtalet är tillämpligt på. Det är oklart i vilken utsträckning kollektivavtal inom olika sektorer är anpassade till den verksamhet som kan förekomma inom ramen för en gymnasial lärlingsutbildning.

Om en elev eller gymnasial lärling är anställd kan det uppstå situationer där det råder oklarhet om skollagstiftningen eller den arbetsrättsrättsliga lagstiftningen är tillämplig. Ett exempel på en sådan oklarhet är på vilket sätt arbetsgivare kan ges inflytande över vem de anställer som lärling, utan att det står i strid med skollagens bestämmelser om mottagande, urval och antagning.

Om en lärling anställs uppstår även frågan om lärlingen är berättigad till studiehjälp under den tid han eller hon är anställd och får lön. Frågan om studiehjälp är viktig av flera skäl. Exempelvis påverkas föräldrarnas förutsättningar att få vissa ersättningar. Att en elev eller lärling får studiehjälp är en förutsättning för att han eller hon ska räknas med i underlaget

för antalet barn vid beräkningen av bl.a. bostadsbidrag och flerbarnstillägg. Om studiehjälp inte lämnas kan också det s.k. förlängda underhållsstödet dras in liksom eventuell barnpension.

Uppdraget

En särskild utredare ska utreda förutsättningarna för att gymnasiala lärlingar ska kunna vara anställda. Regeringen har i propositionen *Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan* (prop. 2008/09:199) föreslagit att gymnasial lärlingsutbildning införs permanent från och med hösten 2011. Det är regeringens avsikt att det då ska vara möjligt att genomföra gymnasial lärlingsutbildning som anställd lärling.

Det finns oklarheter när det gäller anställning av lärlingar som genomgår gymnasial utbildning, t.ex. i fråga om elevers rättsliga ställning, frågor om lönesättning och kollektivavtal samt ansvarsfrågor. Mot den bakgrunden bedömer regeringen att regleringen inom utbildnings- och arbetsmarknadsområdet behöver ses över och vid behov anpassas till de speciella förutsättningar som gäller för gymnasial lärlingsutbildning.

Som tidigare har redovisats kan elever som deltar i olika former av utbildning som förläggs till en arbetsplats under vissa omständigheter komma att betraktas som anställda och därmed omfattas av den arbetsrättsliga lagstiftningen. Enligt domar från arbetsdomstolen kan detta vara aktuellt även om inget formellt anställningsavtal har upprättats eller något anställningsförhållande avsetts. Därför ska även förutsättningarna för elever som deltar i arbetsplatsförlagt lärande och för gymnasiala lärlingar där inget anställningsavtal har upprättats omfattas av utredningen.

Utredaren ska

- analysera i vilken utsträckning regelverken för arbetsmarknaden och skolan är bristfälliga eller står i strid med varandra när det gäller de oklarheter som beskrivits ovan,

- utreda de rättsliga förutsättningarna för att anställa gymnasiala lärlingar,
- utreda i vilken utsträckning och på vilket sätt relevanta kollektivavtal är anpassade till och tillämpliga på gymnasial lärlingsutbildning,
- utreda rättsläget när det gäller dels gymnasiala lärlingar när anställningsavtal inte har upprättats, dels elever i grundskola, gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning som deltar i utbildning som förlagts till en arbetsplats,
- utreda frågan om ansvar för skador som kan drabba lärlingen, arbetsgivaren eller tredje part och försäkringsskydd,
- utreda och ta ställning till om anställda lärlingar ska vara berättigade till studiehjälp och i så fall i vilken utsträckning,
- beräkna ekonomiska konsekvenser av förslagen och föreslå finansiering, samt
- föreslå lämpliga lösningar på de frågeställningar som angetts i ovanstående punkter och lämna förslag till en lämplig anställningsform för elever inom gymnasial lärlingsutbildning och övriga författningsändringar som föranleds av utredarens ställningstaganden.

Samråd och redovisning av uppdraget

Utredaren ska hålla sig informerad om den pågående försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Utredaren ska även samråda med den nationella lärlingskommittén (U 2008:09), företrädare för arbetsmarknadens parter, branschorganisationer samt intressenter på skolans område, t.ex. Sveriges Kommuner och Landsting och Friskolornas Riksförbund. Utredaren ska hålla sig informerad om lagstiftningsarbete som pågår inom Regeringskansliet och som är av betydelse för arbetet.

Uppdraget ska redovisas senast den 30 december 2009.

(Utbildningsdepartementet)